

Âlimler Meclisler Râviler
Bir Kitabı Serüveni
İbn Hacer el-Askalânî'nin
Lisânü'l-Mîzân'ının Telif Hikâyesi,
İstanbul: Ketebe 2024, 192 sayfa.

İslâmî geleneğin temel yapı taşı olan yazma eserler bize miras bırakılan ilmi geleneği gün yüzüne çıkarma ve anlama bakımından büyük önem taşır. Ülkemizde bu alanda çalışmalar artmakta fakat bu eserlerin işlenebilirliği, İslâm dünyasına kazandırma çalışmaları maalesef yetersiz kalmaktadır. Bu noktada tanıtımını yapacağımız *Âlimler Meclisler Râviler: Bir Kitabın Serüveni* bu düşünce dünyasından hareketle ortaya konulmuş bir eserdir. Çalışma esas itibarıyla İbn Hacer el-Askalânî'nin *Lisânü'l-Mîzân*'ının telif hikâyesini anlatmaktadır. Yazar, hacimli bir yazma nüshası bulunan söz konusu eserin telif sürecini, müellif ve talebelerinin ne tür katkılarda bulunduğunu açıklamak amacıyla kaleme aldığını belirtmiştir. Eser önsöz, akabinde giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Önsöz kısmında eserin telif edilme serüvenine dair paylaşımlarda bulunularak eserin uzun vadede ciddi çalışmalarla ortaya konulduğu ifade edilmiştir.

Yazar, kitabın giriş kısmına geçmeden önce İbn Hacer'in kitabı telif ettiği dönem olan Memlûk Kahiresi'nde bulunan medreselere dair bir haritaya ve 'İslâm evreni zaman akışı' diye adlandırdığı bir kronolojiye yer vermiştir. Giriş bölümünde; konu, metot ve kaynaklar şeklinde üç başlıklandırma bulunmaktadır. Konu kısmında, muhataba yöneltilen çeşitli soruların çalışmanın ele aldığı eser bağlamında yanıtlanabilir olduğu ve bu doğrultuda bir hedefin belirlendiği ifade edilmiştir. Metot kısmında, *Lisânü'l-Mîzân*'ın gelişim serüvenini tespit etmek üzere üç örneklem/ana tema belirlemiş ve nüshaları bu çerçevede incelemiştir. Bu örneklemelerin ilki, Zeynüddîn el-İrâkî'nin *Mîzânü'l-i'tidâl* e yazdığı *Zeyl 'alâ Mîzânî'l-i'tidâl* adlı eserinden *Lisânü'l-Mîzân*'a aktarılan râvilerdir. Bu örneklem mâtîyeti, ilk edisyondan sonra elde edilen eserin *Lisânü'l-Mîzân*'a tecdrici olarak aktarıldığını göstermektedir. İkinci örneklem ise, alfabetik üslûpla ele alınan kitapta, İbrahim isimli râvilerin sonuna kadar olan biyografilerdir. Bu örneklem ifade ettiği şey, râvilere ait biyografilerin ya da mevcut biyografilere yapılan ziyade bilgilerin esere dâhil edilme sürecinin

farklı nüshalar üzerinden belirlenip tahlil edilmesidir. Üçüncü ve son örneklem, Şîî ricâl eserlerinde ilgili râvîlere tahsis edilen biyografilerin, kitabın yazım sürecindeki metne ilave etme aşamalarının tetkik edilmesidir. Son olarak kaynaklar kısmında, *Lisânü'l-Mîzân*'ın neşirleri ve çalışmada kullanılan nüshalardan bahsedilmiştir. Temelde esas alınan ve istifade edilen beş nüsha zikredilmiş ve bunlardan bazısının da bu eser ile gündeme gelecek olduğunu belirtmiştir. Yazar, böyle bir çalışmanın daha önce yapılmadığını ifade ederek kendi çalışmasının bu çerçevedeki benzer çalışmalara ilham vermesi yönünde bir temenni de bulunarak bu alanda daha fazla çalışmanın ortaya koyulması yönündeki merâmını dile getirmiştir.

Kitabın *Lisânü'l-Mîzân*'ın telifi ve müstensihleri başlıklı birinci bölümü üç kısımdan meydana gelmiştir. İlk kısımda Zehebî'nin *Mizanü'l-i'tidâl*'i esas alınarak telif edilen *Lisânü'l-Mîzân*'ın telifine dair bilgiler yer almaktadır. Yazar, İbn Hacer el-Askalânî'nin kitabının yazım sürecine dair ifadelerine yer vererek eserin hangi aşamalardan ve ne şekilde ortaya konulduğunu ifade etmiştir. İbn Hacer'in, eseri telif ederken kullandığı rumuzlar ve bunların ifade ettiği manalara değinmiş ve verilen örnekler ile de metne dair bir fikir ortaya koyma düşüncesi sağlamıştır. Eserin telif süreci ile ilgili müellifin kendisi ve talebelerinin ifadelerinden hareketle süreç ile alakalı tarihsel bağlamda değerlendirmeler yapılmıştır.

İkinci kısımda hoca-talebe ilişkisiyle mukâbele edilerek, nüshaların son şeklini veren yöntemin, İbn Hacer tarafından kullanılarak *Lisânü'l-Mîzân*'ı oluşturduğu beyan edilmiştir. Bu çerçevede *Lisânü'l-mîzân*'ı istinsah ettiği tespit edilen kimseler, erken ve geç dönem müstensihleri olarak incelenmiştir. “Erken Dönem Müstensihleri” başlığı altında *Lisânü'l-Mîzân*'ı istinsah eden dört kişiden bahsedilmiştir. Ancak müstensihlerden birinin nüshası en erken tarihli metinden biri olması ve bu çalışmayı yürütmeye imkân verici özellikte olmasından dolayı yazar bu müstensih ve nüshası üzerinde daha ayrıntılı ifadelerle yer vermiştir. Yazarın bir diğer incelediği “Geç Dönem Müstensihleri” başlığı altında öncelikli olarak nüshası hakkında bilgi sahibi olunan isimlere değinilmiş, diğer talebeleri ise ismen zikredilmiştir. Nüshası bilinen müstensihlerin nüshalarını bizzat İbn Hacer'e okuyup arz ettiklerine dair nüshalardan görseller paylaşılmıştır. Nüshalarda bulunan bazı İbn Hacer'e bazı müstensihlere ait kayıtlar çerçevesinde nüshaların birbiri ile olan bağlantıları değerlendirilerek *Lisânü'l-Mîzân*'a ait yazılmış nüshaların tarihsel bağlamda teşekkül sürecinden bahsedilmiştir.

Üçüncü kısımda *Lisânü'l-Mîzân*'a ait nüshaların yazım tarihleri ve birbirleriyle irtibatları incelenmiştir. İbn Hacer hayatta iken farklı talebeleri tarafından istinsah edilmiş nüshaların -ki bu müstensihler tespit edilmiş ve şema şeklinde sayfa 93'te verilmiştir- tarihsel ve metinsel olarak kıyaslamaları yapılmıştır. Bu kıyaslamalar neticesinde, nüshaların dayandığı asıllara, kronolojik olarak istin-

sah, arz tarihlendirmeleri gün yüzüne çıkarılmıştır. Nitekim varılan bu sonuçlar tablo hâline getirilerek okuyucuya arz edilmiştir. Yine bu kısımda İbn Hacer ile yapılan *Lisânü'l-Mîzân* okumalarından bahsedilmiştir. Bu okumalardan bazılarının tarihleri, nüshalarda mevcut semâ kayıtlarından veyahut üzerine alınan notlardan tespit edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda İbn Hacer'in de içinde bulunduğu kesin olarak bilinen bu okumalar/dersler bölümünün sonunda tablo şeklinde aktarılmıştır.

Kitabın ikinci bölümünde *Lisânü'l-Mîzân*'ın metin olarak tekâmül süreci üzerinde durulmuş ve iki kısımda ele alınmıştır. Birinci kısımda, İbn Hacer'in beş talebesinin müstensihi oldukları nüshalar çerçevesinde eserin ilk edisyonunun yapıldığı hicri 805 yılı ile 852 yılları arasındaki gelişim serüveni incelenmiştir. *Lisânü'l-Mîzân*'ın gelişim seyri, metot olarak ele alınan üç örneklem çerçevesinde tetkik edilmiş ve bazı tarihi aralıklar etrafında altı safhada ele alınmıştır. Her safhada o yıllar içinde istinsah edilmiş nüshalar, birtakım temel ve varsayımlara göre birbirleri ile mukâyese edilmiştir. Çalışmada ele alınan örneklem çerçevesinde yapılan kıyaslamalar ile metne yapılan atıf ve ilave gibi değişiklikler tespit edilmeye çalışılmıştır. Örneklem nüshalar üzerinde uygulanmış, elde edilen sonuçlar grafiklerde gösterilmiş ve böylece *Lisânü'l-Mîzân*'ın zamanla ne tür redaksiyonlar geçirerek nihai halini aldığı tespit edilmiştir.

Bu bölümün ikinci kısmında, İbn Hacer'in telifinden vefat tarihine kadar *Lisânü'l-Mîzân*'a yaptığı ilaveler çerçevesinde tercemelerin gelişiminden bahsedilmiştir. Bu doğrultuda müellifin kitabının ilk edisyonunu bitirdikten sonra metnini güvendiği talebeleri ile müzakere ederek pek çok terceme ilavesi ve metinde var olan tercemelerde değişiklikler yaptığı tespit edilmiştir. Bu süre zarfında gelişen biyografilere değinilmiş, bu hususta hem yazılı şekilde hem de nüsha üzerinden örnekleri gösterilmiştir. Eserin muhtevâ gelişimi bağlamında İbn Hacer'in Zehebî'ye yaptığı eleştiriler de ifade edilmiştir. Yine bu kısımda beş nüsha ele alınarak metne yapılan ilave/bilgi girişlerinin sadece biyografi ilavesi mi yoksa metinde var olan biyografiler mi olduğu tespit edilmiş ve bu ilavelere dair oranlardan bahsedilmiştir. Son olarak çalışmanın muhteva gelişimini gösteren kaynak atıfları zikredilmiştir. Üçüncü örneklem bağlamında dönemsel olarak değişikliklerin olup olmadığı incelenmiş ve elde edilen bilgiler tablo ve grafiğe aktarılmıştır.

Değerlendirme ve sonuç kısmında, râvi biyografilerine dair ansiklopedik eser niteliği taşıyan *Lisânü'l-Mîzân*'ın, mevcut olan nüshaları üzerinde, yıllara göre geçirdiği değişiklikler değerlendirilmiştir. İbn Hacer'in kitap üzerinde yıllara yayılan yoğun bir çalışma yaptığı ve bu süre zarfında başka eserler de telif ettiği dile getirilmiştir. Bunun bir tesadüf olmadığı yazarın, Memlûkler döneminde ansiklopedik eserlerin telifinin esas faktörünü ifade etmesi ile anlaşılmaktadır. Yine burada İbn Hacer'in talebe grupları ile yaptığı müzakerelerin önemi vurgulanmış, bu müzakerelerin esere ne denli katkısının olduğu ifade

edilmiştir.

Ayrıca, müellifin *Lisânü'l-Mîzân*'ı telif sürecinde Şîî ricâl eserlerini kullandığına da dikkat çekilmiş ve bu hususa dair değerlendirilmeler yapılmıştır. Öte yandan yazar *Lisânü'l-Mîzân*'a dair yaptığı incelemenin benzerinin müellifin diğer bazı kitapları (meselâ, *Nüzhetü'n-nazar*, *Tehzîbü't-Tehzîb*, *Tebîrû'l-müntebih*) için de yapılabileceğini dile getirmiştir. Son olarak bir metnin/eserin inşâsının tamamlanma sürecine dair yapılan faaliyetlerin yalnızca İbn Hacer ya da Memlûk dönemi ile kısıtlı olmadığını farklı dönem ve ilim alanlarının da bu şekilde bir telif üslûbunu incelemeye alabileceğini zikretmiştir.

Tanıtmaya çalışılan kitapta yazar, İbn Hacer'in *Lisânü'l-Mîzân*'ının telif sürecini ele almıştır. Elde ettiği nüshalar çerçevesinde bu çalışmayı inceleyerek, bir kitabın nasıl telif edildiğini ve bu süreçte yapılan çalışmaların detaylarını okuyucuya aktarmıştır. Kitap, klâsik dönemde İslâm dünyasına ait bir metnin oluşum serüvenini günümüze taşımakta ve özellikle hadis ilmi olmak üzere İslâm telif geleneğine dair önemli bir fikir sunmaktadır. Bu çalışma İslâm medeniyetinin ilmî ve kitâbî mirası olan yazma eserlerin hem tarihî hem de ilmî değerini ortaya koymuştur. Ne var ki, eserin bazı kısımlarında verilen teknik detaylara yer verilmesi belirli bir bilgi birikimine sahip olmayan okuyucular için zorlayıcı olabilir. Elde edilen veriler ve analizler titizlikle aktarılmış özellikle metni destekleyen grafikler ve tablolar eserin daha iyi anlaşılabilmesine imkân tanımıştır. Alanında ilk olma özelliği taşıyan, titiz bir çalışma ve uzun bir mesainin ürünü olan bu eserin, araştırmacılar için bir müracaat kaynağı olma vasfına sahip olduğu söylenilebilir.

Esra YAYLA (eyayla446@gmail.com)

ORCID: 0009-0001-5321-0912

Bursa Uludağ Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis, BURSA